

Szatmár vármegye népe

Szép, egészséges, barátságos nép ez, amilyen a jobb viszonyok között élő magyar nép szokott lenni. Inkább középtermetű, mint magas, inkább barna, mint szőke, bár gyakori, kivált a Tiszaháton, a sötét haj és erősen szőke bajusz. Nem kövérek, inkább szikarak és csontosok; de a jobbmódúak között gyakori a köpczös termetű. Némely vidéken csupa kékszeműek, másutt barna a szem színe, amiből bizonyos keresztezésekre lehetne következtetni; a fajkeveredés különben kevés, hiszen alig volt közöttük idegen település. Csak a svábságnak és még inkább az oláhságnak lehet némi hatását észlelni.

Jelleme is olyan, mint ő maga, mint élete, egyszerű, komoly és mégis inkább derült, mint borús. Nem savanyú, rideg, hanem belátó, értelmes, okos, s nem oktanul tomboló, hanem vidám, tréfás, jóízű. Jóindulatúak, türelmesek, csöndesek. Kevés a „bicskás”, bár nem ijednek meg a maguk árnyékától s nem hagyják a jussukat. Könnyű felfogásúak, olyan emberek, akikkel lehet okosan beszélni; csak egy dologban nem értenek tréfát, politikai véleményükben. Az egész vármegye magyarsága „48-as”; mindenütt tiszta választások szoktak lenni, kivéve a nemzetiségi tájakat.

Ha végigpillantottunk életének komoly részén, lássuk a nép mulatságait. A „sátoros” ünnepeken, melyek még félszázaddal ezelőtt háromnaposak voltak, nincs valami sok ünnepi szokás. Karácsony estéjén megzendülnek a faluk, kántáló gyerekek járnak házról házra s éles hangon visítják az éneket:

Krisztus urunknak áldott születésén

Angyali verset mondjunk szent ünnepén...

A karácsonyfát nem ismerik. Fenyőfa nincs sehol. Barátságos társaságokba verődnek csupán a családi körben s énekelnek egyet ősi szokás szerint. Karácsony reggelén megint útra kelnek a kis puják, sorba koczogtatnak az ismerősöknél, rigmust mondanak, amiért aztán krajczárt, kalácsot kapnak. Az emberek templomba mennek, úrvacsorát vesznek, nagy ebédet esznek s kompániákban verik agyon a délutánt, s az ünnep másodnapját katolikus vidékeken divatos a karácsonyi betlehemjárás is és a vízkereszti csillaghordás. Húsvétkor nagy mulatság a locsolódás és a hímes tojás osztás; a Tiszahát mind a kettőben remekel; hímes tojásainak

párját nem könnyű találni. Vannak ügyes hímező asszonyok, akik a berzsenyben főtt vagy újabban anilinnel festett különféle színű tojásokra a kicczével virágokat, hímeket írnak úgy, hogy különféle virágok díszítik a fehér vagy színes alapú tojást. Pünkösdeknek nincs ma már különös szokása, legfeljebb valami mulatságot rendeznek.

Az aratási vasárnapokon gyakran van kaláka, ami azt jelenti, hogy ha egy gazda egy nap alatt le akarja aratni a búzáját, összehíjja kalákára az egész falu legény- és lány fiatalságát. Ezek vasárnap hajnalban leszedik az egész termést. A gazda délutánra cigányt fogad nekik, bort hozat, kalákabált rendez, ahol reggelig tánczolják a ropogós csárdást. Ma ugyan már sűrűn járják a falukat a „táncz- mesterek”, s azóta divatja van a polkának, valczernek, — sőt a bosztonnak is.

És aztán az élet három legnagyobb eseménye nagy mulatsággal van egybekötve: a születés, házasságkötés és a halál. A keresztelő némely vidéken nagy teketóriával megy, de általában csöndesen folyik le, csak a keresztkomáék vannak jelen. Régebben a János, József, Mihály, András, Pál, Erzsébet, Zsuzsánna, Juliánna stb. voltak a leggyakoribb nevek, ma azzal pompáznak, hogy minél szokatlanabb s urasabb nevet adjanak a gyermekeknek: Elemér, Ödön, Zoltán, Emma, Etelka, Szeréna, Laura.

A lakodalom sem különbözik valami feltűnő módon pl. a szabolcsiakétól. Már a 14-15 éves fiú lányhoz jár. A hét bizonyos napján este beállít a lányos házhoz, leül az ajtó mellett a ládára és hallgat, no meg néha legyeskedik is a kislánnyal, aki a körmére koppint érte és duzzog. Lassan aztán mindig több szó kerül a legényre is, tőle is, az asztalfőhöz is közelebb jut, a leányt is könnyebben megkapja odakint egy-két szóra; hanem a szélcsapságnak nincs helye. A legénynek sem lehet több lányhoz járni, de a lánynak sem illik ám, ha sokan járnak hozzá. Megesik, hogy összetűz a két cseléd, vagy a két család, lassan elmaradnak egymástól s új udvarló köszönt be a lányos házhoz egy „csés jó stét”-tel; de nem mehet ez titkosan, csak nyilván, a szülők szemeláttára. Mikor aztán eljön az idő, hogy a fiatalok egymáséi lehetnek, ha megérett a házasság ügye, régi jó szokásból násznagyot kér fel a legény; ez elmegy a lányos házhoz s megkéri a lányt. Régebben nagy lakodalmakat tartottak itt is; egy hétig is tartott a dáridó. Ma 24 óráig tart. Reggel kezdődik és másnap reggel van vége. Bizonyos rátartással szeretik rendezni, azt mondva, hogy legalább vígan és bőséggel kezdődjék a fiatal pár élete; de azért már kevélységnek s oktalanságnak tartják a túlságos nagy lakodalmat, még ha telik is az illetőknek. Ártatlan fényűzés némely vidéken, pl. Milótán, a nyoszolyók nagy száma. 12-16 lányt is meghívnak nyoszolyónak. A lakodalomra az atyafiság s a közeli ismerősök közül, esetleg a községből a leghíresebb főzőasszonyt hívják meg „csömör-főzőnek”

, s kivált szegényebb párnál közadakozásfélével segítik elő a lakomát. A lakodalom hivatalos szokásai itt is megvannak. A násznagyok tréfásan kérik s adják ki a menyasszonyt, a vőfélyek pántlikásan járják be a falut, vezetik a menetet s kínosan betanult kántorversekkel kínálják fel a

tálakat. De el nem hagyják a külsőségeket, legalább is mindet nem, mert akkor tán nem is volna igazi a lakodalom. Kiváltképpen nem maradhat el a cigány.

A lányok 18-20 éves korukban mennek férjhez, a legények a katonaság után házasodnak. Nem gyakori a korai házasság. A polgári anyakönyvvezetés óta is mindig elmennek a pap elé esküdni.

A közerkölcsiség kedvező; azonban nem lehet tagadni, hogy a törvénytelen születésekről szóló statisztika nem vet valami kedvező világot éppen a református magyarságra. A görög katolikusoknál az összes születéseknél 6%-a, a római katolikusoknál 8%-a, s a reformátusoknál 9,6%-a a törvénytelen; a zsidóknál csak 3%. Ennek fő oka az, hogy a református magyarság szabadabban gondolkodik és — szabadabban is lép félre. Mert erkölcstelennek nem lehet mondani a népet.

Halál után az itt maradtak régente toroztak. Ma már ez a szokás a vármegye legnagyobb részében teljesen megszűnt. A halálozás a magyar vidékeken elég kedvező. A magyarok idősebb kort érnek el. Az élve születések száma szintén nagyon jó. 1000 lélekre a magyar vidékeken 45-nél több esik, míg az oláhoknál kisebb az arány, viszont a halálozás kisebb arányú a magyaroknál, s így értető, miért nagyobb a szaporodás a magyarságnál, mint pl. az oláhoknál.

Vizsgáljuk most a magyar nép szellemi életét. Szatmár vármegye magyar területét legfeljebb két részre osztja természetes választóvonala, a Szamos. S ezt a két részt valóban nyelvjárási tekintetben is különbözőnek látjuk. Akadálytalanul repül a szó a sík vidéken, nincs lekötve a nép egy-egy áthághatatlan, bérczkoszorúval elzárt völgybe, hogy ott hűen megmaradjon szegénységében és ősi szokásaiban, sőt önállóan fejlessze azokat. A nép itt könnyen mozog, könnyen érintkezik s könnyen megszólja egyik falu a másikat, ha valami különösséget vesznek észre egymás beszédjében vagy szokásaiban. Röpködnek az egész vidéken a gúnyos megjegyzések, hogy a becsi lányok ruhára költik a vagyont, hogy a milotaiak maradi szokásaiktól el nem térnek s a csécseiek ma sem fognak lóba, csak ökörrrel dolgoznak: *„Csálé Csécse, hű Milota, bolond Becs”*, foglalja össze a szólásmondás a három falu jellemzését.

A szatmármegyei nép nyelve a tiszai nyelvjáráshoz tartozik. Legtisztább a Szamos mentén. A szamosparti sűrűn rakott kis falvakban az országnak talán legtisztábban beszélő népe lakik. Nincsenek diphtongusok, kettős magánhangzók, melyek a Dunántúlt, főleg Göcsej nyelvét oly

különössé teszik. Nem harapják el vagy olvasztják le a mássalhangzókat, tisztán ejtik ki a ragokat; még mondatszerkezet tekintetében is sima és egyenletes a nyelv. Ha a hangtani tisztasággal akarjuk leírni a beszédet, meg vagyunk akadva, mert alig látszik meg a szövegen, hogy nem tiszta irodalmi a kiejtés. Természetesen meg van azért a beszédnek a maga hangtani színe, azonban a fonetika mai állása mellett, ezeket a gyöngye árnyalatokat nem lehet lerögzíteni s kifejezni, legfeljebb a fonográf örökíti meg azokat a meglehetősen kicsiny, de mégis állandó és jellemző hangszíneket, a melyek a szatmári ember beszédét más vidékek lakosai előtt rögtön felismerhetővé teszik. Hadd álljon itt e nyelvjárás jellemzésére egy, lehetőleg fonetikailag leírt meserészlet:

Mikor Krisztus urunk a földön járt szem Péterrel, mentek mendegéltek, eczcer nyári időbe éppen aratáskor. Nagy meleg vót, hát amint mentek, szem Péter nagyon mekszomjazott. Egy nagy csapat arató éppen az ut mellett arattak, asz mongya szem Péter: — Jaj uram, be szomjas vagyok, mekhalok szomjan, úgy ihatnám; én megyek, kérek attól az aratóktól egy ital vizet. — Jaj Péter, asz mongya Krisztus, urunk, ne menj oda, az egy nagy gazdának aratójai, azok nem fognak vizet adni. — Jaj uram, de nagyon szomjas vagyok, ha nem adnak, nem ütnek fejbe. És elment, kért egy ital vizet. Aszt felelték: — Bizony nem adunk mi, mert az ivókut nagyon messzi van arra elfele és már búza kevés van aratnivaló előttünk és déllére az ivókuthoz közzel fogunk menni aratni, hát már nem adhatjuk a vizet. Péter visszafele ment, oszt felelte Krisztus urunk: — No ugyi Péter, megmondtam, hogy ne kérjél vizet, mert azok nem fognak adni. Haladtak tovább szomjason. Megént találtak az ut mellett két aratót, egy ember felségestől aratott. De akkor állottak bele egy darab földbe aratni csak. — Jaj uram, asz mongya Péter megént, nagyon szomjas vagyok, én mekpróbálom ettől a szegény embertől. És elment, kért egy ital vizet. Az asszony mingyá lelökte a sallót, felkapta a korsót, kiöntötte és elszaladt, hogy friss vizet vigyen Péternek. És vitt friss vizet; ivott Péter. Visszamenván Péter, így felelvén: — Jaj uram; áldd meg ezt a szegény embert, ezek kevesen vannak, szegények és mégis nem sajnált elszaladni friss vízért, félbe hagyni a munkát. Mire Krisztus urunk aszt felelte: — Meg van a mán Péter. Megint szólott Péter: — Jaj uram, verd meg aszt a nagy gazdát, mert sajnált egy ital vizet. — Az is meg van mán, Péter. A nagy gazdát megverte azzal, hogy kevés búza vót előttök, sokan vóttak, déllére le akarták aratni, hogy az ivókuthoz közelebb menjenek déllezni, de egész nap arattak, még sem fogyott le a búza, se nem haladtak semmire. Mindig dógoztak, még sem értek semmire. A szegény embert pedig megáldotta azzal, hogy ők ketteskén arattak, de mikor egy markot vágott, hat is vót dülve, mikor egy kévét kötött, hat is vót kötve. Csakhogy mikor észrevették magukat, a zegész nagy darab föld le vót aratva, még este se vót.

A Szamostól délre, a Nyírség felé s Bihar felé, mind erősebbé lesz az i-ző kiejtés s ezzel a szabolcsi nyelvjárás többi sajátága.

Ílt eczcer egy gazdag városba ety pár cigány. Nagyon bódogul iltek. csak avvót a bajuk, hogy gyermekek sohase vót. Mindig kirtik a zistent, hogy adna nékiek ety fiú gyereket, olyan

szip nevet adnának neki, hogy a világon párja sem lenne. Örek korjokon az Isten meksajnálkozott rajtok, is született az öreg asszonynak ety fiú gyereke. Mekkereszteltik Bársonnak. A kis Bárson nőtt idő után felfeli; mikor tiz ivett elirt, mig annyit se tudott, hogy vegye a kanalat a szájába ojan kényin nevelte az öreg czigányasszon, ü egyibre nem gondolt, csak az evisre, alvásra. (Domahida)

Viszont éjszakra, a tiszaháti jellemző lapos ê hang uralkodik. Minél közelebb megyünk a Tiszához, annál jobban. Ez az ê hang valószínűleg a palócz ié-ből lett; mutatja, hogy a legerősebben ê-ző falukban gyakran mondják ugyanazt a szót, kivált az öregebbek, iê-nek; de ebben a diphtongusban is ê a hang második fele.

— Ött má a lu fiam? — Ött is, ihutt is. — Érigy hát fogg be, menek sziéna hordani. — Hónap is hordhatnánk. — Hónap zabaratni menünk. — Kivee? — Nyíri komámvaa, meg Balla sógorvaa. — Hát hun a niêgyellő? — A csőrfiába. — Hát a kócs? — A kossókasba. — Hát iêde kisütte má a kenyért? — Most a szent helyen szedi kifele. — Aggyon hát egy kis lépényt! — Ott van la, egyé. ... Né te mán, élél amoda gyön keresztapám, meg a Zsófi, neki is aggyék! ... (Milotá)

Szereti az összevonásokat: üttem (ütöttem), süttem, köttem stb., ossó (orsó), kossó, bossó stb., kerre (kertbe). Legfeltűnőbb ez a beszédmód, különösen az ê hang szempontjából, Milotán és Csécsén, aztán Tiszabecsen, Kóródon, Csekében; de megvan az egész Felső-Szatmárban. A fiatalabbak az iê-t nem igen mondják, csak ê-nek, sőt a legifjabbak az iskola befolyása alatt e helyett a tiszta é-t kezdik megszokni. A szatmári nép a nyelvben is erősen hajlandó, legalább külsőségben, arra a fejlődésre, amit a ruhában tettek, a modern csinosság elsajátítására. A Tiszától délre eső területen, a Paládokon, a Túrhaton, Erdőháton, mindenütt megvan az ê-zés, de valamivel szelídebb formában, mint a tiszahátiaknál. Inkább egy-egy szórendi vagy szóejtési más sajátság teszi feltűnővé egyik-másik község beszédét, a szomszéd faluk előtt. Így a Paládokon mindig a komaékhoz mennek.

Forrás: Nagybánya és Vidéke. XXXIV. évfolyam 24. szám. 1908. 1-3.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/NagybanyaEsVideke_1908/?query=kal%C3%A1ka&a

Szatmár vármegye népe

Írta: Móricz Zsigmond

2020. augusztus 06. csütörtök, 00:00 - Módosítás: 2020. augusztus 07. péntek, 07:20

[mp;pg=126&layout=s](#)